

דרור קלייטמן — תלמיד המכון

אימוץ ילדים — השלכות הלכתיות

תופעת "אימוץ ילדים", קדומה היא ומופיעה במקורותינו כבר בספר בראשית. שרה עקרה, ולכן היא נותנת את הגר שפחתה לאברהם כדי שתלד והיא תגדל את הילד, "אולי אבנה ממנה". כך גם שפחת רחל בלהה היולדת את דן, עליו אומרת רחל: "דנני אלוקים וגם שמע בקולי ויתן לי בן על כן קראה שמו דן".

סוג אחר של אימוץ אנו מוצאים בספר שמות, כאשר בתיה בת פרעה מוצאת את משה ומאמצת אותו. אולם נראה שבעיקר נפוץ הדבר שקרובי משפחה מאמצים את אחד מילדי המשפחה שנותר יתום, כפי שנראה לכך דוגמאות בהמשך: סרח בת אשר, נעמי המאמצת את בנה של רות, מיכל בת שאול וילדי מירב, מרדכי ואסתר וכו'.

למרות הדוגמאות הרבות אין אנו מכירים בהלכה "דיני אימוץ", ועצם תהליך האימוץ אינו בעל מעמד הלכתי. לא ניתן לנתק את הקשר הביולוגי הקיים בין הורים לילדים באופן מלאכותי.

אולם קיימת ספרות הלכתית העוסקת בשאלות הקשורות לאימוץ. אנסה לבדוק מספר סוגיות הלכתיות בנושא. אין בכוונתי להקיף את הנושא, ובייחוד לא אדון בסוגיות העוסקות בבעיות הקשורות לאמוץ, כמו בעיית הייחוד, סוגית גר קטן, וכן בהגדרת מהות ההתחייבות אותה מקבלים על עצמם ההורים המאמצים ועל מה היא מבוססת — נושאים שיש עליהם ספרות עניפה.

שם המאומץ

אחת ההשלכות המרכזיות של האימוץ היא שמו של המאומץ — האם הוא ייקרא כבן אביו הביולוגי או כבן אביו המאומץ?

שאלה זו עולה בהיבטים שונים: עליה לתורה, כתובה, גט, שטרות ועוד. ההתלבטות נובעת מכך שאם נקרא למאומץ כבן מאמצו — אנו מנתקים את אחד הקשרים העיקריים עם הוריו הביולוגיים, דבר שעלול להביא לתוצאות חמורות — מכיון שייחוסו עלול

להשכת, ובעקבות כך מתעורר חשש של חיתון אסור לקרובי ערוה, גט פסול כתוצאה משם לא נכון, החזקתו ככהן למרות שאינו כזה, וכן להיפך.

מאיך קריאת המאומץ בשם אביו האמיתי עלולה לביישו ולחשוף לציבור עובדה שהוא לא היה רוצה שתיוודע ברבים.

התייחסות לכך ניתן למצוא בעיקר בדברי אגדה בגמרא ובמפרשים.

הסוגיה העיקרית העוסקת בכך נמצאת במסכת סנהדרין דף י"ט ע"ב. "המגדל יתום מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו". ואומר על כך המהרש"א שלא מדובר דווקא ביתום, אלא בכל ילד שאינו שלו. הגמרא שם מביאה כמה ראיות לכך:

1. משמואל ב, כ"א שם מסופר על ילדי מיכל בת שאול שבעצם היו ילדיה של מירב, אלא שנקראו על שם מיכל, מכיוון שהיא גדלתם.

2. ממגילת רות פרק ד, שם נאמר "ותאמרנה השכנות יולד בן לנעמי". והרי הבן נולד לרות — אלא שנעמי גדלתו.

3. מתהילים ע"ז — "גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה". ושואלת הגמרא: וכי יוסף ילד הלא יעקב ילד? אלא יעקב ילד ויוסף כלכל לפיכך יקראו על שמו.

4. בדברי הימים א, ד, י"ח נאמר: "ואלה בני בתיה בת פרעה" וכין הבנים מוזכר "ירד". ודורשים חז"ל שזה משה, והוא נחשב בן בתיה כי היא גדלתו. ואכן במסכת סנהדרין דף ל"ב ע"ב א' מסופר "שלחו ליה למר עוקבא דזיו ליה כבר בתיה" ומסביר רש"י: כמשה שהוא בן בתיה לפי שמקריין פניו כמשה רבינו שגידלתו בתיה בת פרעה. דוגמא נוספת לבת מאומצת שנקראת על שם אביה מגדלה מביא הרמב"ן בפירושו לתורה בכמדבר כ"ו, מ"ו, על הפסוק: "ושם בת אשר סרח".

הרמב"ן מביא את תרגום אונקלוס "ושם בת אשר סרח", כלומר, סרח היא בת אשתו של אשר, והוא אביה החורג, ולמרות זאת היא נקראת בתורה על שמו, כי הוא גדלה. בתוספות במסכת סנהדרין דף כ"א מדובר על תמר שנאמר עליה בספר שמואל ב, י"ג: "כי כן תלבשנה בנות המלכים", על אף שהיא לא היתה בתו של דוד, אלא נתגדלה אצלו, ובשל כך היא נקראת בת-מלך.

עד כאן בדברי אגדה, אולם יש לכך אזכור אף בהלכה. בשולחן ערוך חלק חושן משפט סימן מ"ב, סעיף ע"ו מביא הרמ"א את התשובות מימוניות, ופוסק "מי שמגדל יתום בתוך ביתו וכתב עליו בשטר בני או היתום כתב על מגדלו אבי או אמי לא מקרי מזויף וכשר הואיל וגדלהו ראוי לכתוב כך".

והגר"א מבאר שהדין מבוסס על הסוגיה האמורה בסנהדרין י"ט ע"ב.

כעת נעבור לדון בסוגית השם על הסתעפויותיו השונות:

א. השם בעליה לתורה

ה"אבני נזר" בסימן ק"ג מתייחס באופן כללי לענין שינוי השם בעת העליה לתורה, ופוסק שהדבר אסור, וחשוב שאדם ייקרא לתורה בשמו האמיתי. וזאת מכיוון שיסוד המנהג "בהררי קודש כנודע למביני מדע", ומלבד זאת הדבר עלול לגרום לחשש אשת-איש וממזרות ובעיות בעניני גיטין.

לגבי השאלה הספציפית שלנו – שם המאומץ בעליה לתורה ישנה מחלוקת בין הפוסקים. בשולחן-ערוך חלק אורח-חיים קל"ט סעיף ג' אנו מוצאים התייחסות של הרמ"א, הקובע "שתוקי ואסופי קורין אותו בשם אבי אמו". הט"ז מעיר שם שיש חשש שמא יבוא לגרש אשתו ויכתוב כך, ולכן אסור לקרוא לו כך בעליה לתורה.

בשו"ת החתם סופר אבן העזר סימן ע"ו נפסק: "אורחא דמילתא הרי הוא נקרא לתורה בשם המגדל". אך בהמשך הוא מחלק בין מי שיש לו בנים נוספים ולכן הוא חושש מבלכול בעת הירושה לבין מי שאין לו בנים נוספים, ואין אצלו החשש האמור, והוא יכול בודאות לקרוא לבנו המאומץ על שמו.

הרב מרדכי הכהן בספרו "הליכות והלכות" מביא בשם הגר"י אונטרמן זצ"ל שהורה כך הלכה למעשה להיתר.

וכן פסקו שני דיינים מאנגליה בדור האחרון: הרב אריה לייב גרוסנר בשו"ת "לב אריה" ח"א, נ"ה. וכן הרב מאיר הלוי שטיינברג ב"תשובה בדבר אימוץ ילדים עפ"י ההלכה". לעומת זאת, הרב יצחק יעקב וייס בשו"ת "מנחת יצחק" פוסק שאסור לקרוא למאומץ בשם המגדל. הוא מסביר זאת בחששות של חיתון אסור, גט פסול, וכן חשש שהמאומץ יוחזק ככהן ויעבוד בבית-המקדש ויחלל בשל כך את השבת, וכל זאת כאשר הוא אינו באמת כהן.

وهוא מוסיף שאם מטרתם של ההורים המאמצים היא להסתיר מהבן את הוריו האמיתיים, זה כשלעצמו אסור, ללא קשר לתוצאות העלולות להגרם. הרב אברהם יעקב הלוי הורוויץ בשו"ת "צור יעקב" גם הוא מורה לאיסור, ומוסיף טעם לכך שבקריאת בן על שם אביו יש משום כבוד אביו, שגם לאחר מותו יש מי שנקרא על שמו.

ב. שם המאומץ בשטרות (ממון)

בדיני השטרות ההשלכה ההלכתית חמורה יותר, מכיון שמדובר באנשים נוספים מלבד המאומץ עצמו, ובממונם. שאלת השם יכולה לגורם לפסילת שטר.

כאמור, בשולחן ערוך בסימן מ"ב בסופו מביא הרמ"א את התשובות מימוניות ופוסק: "מי שמגדל יתום בתוך ביתו וכתב עליו בשטר בני, או היתום כתב על המגדלו אבי או אמי לא מקרי מזויף וכשר הואיל וגדלו ראו לכתוב כך". המקור לכך, כאמור, הוא התשובות מימוניות בסוף סדר משפטים בסימן מ"ח, שם הוא עונה על שאלה בקשר למאומץ שהוא "בן אשתו". "וששאלתם ראובן ואשתו שכתבו שטר לבן אשתו וכתבו בו נתנו לבנו נראה דלישנא מעליא היא שהרי המגדל יתום ויתומה כאילו ילדו (סנהדרין י"ט) ואית לן כמה קריין ואין להאריך ועוד כיוון שהמגדל יתום נקרא בנו אז גם היתום ראו לקרוא לאלוף נעוריו אבי ולאשה אמי ואין כאן בית מיחוש". לגבי היקף תחולת הדין שפסק הרמ"א יש מחלוקת:

מחד – ה"כנסת גדולה" המצמצם את הדין רק למקרה בו אין לאב המאומץ בנים

נוספים, שאז אין חשש לטעות, אך כאשר יש לו בנים, אסור לו לקרוא לבנו המאומץ — בני. ומאידך — "האורים ותומים", וכן "נתיבות משפט" שמביאו להלכה, הסוברים שהדין תקף גם כאשר יש למאמץ בנים נוספים.

"השולחן ערוך" בסימן מ"ב סעיף כ' פוסק גם כן כמותם, וכדוגמא לכך מביא את דוד שקרא לשאול — אבי.

החת"ם סופר בחלק אבן העזר בתשובה ע"ו שהוזכרה לעיל פוסק כ"כנסת הגדולה", אולם מקשה על כך מאשר שסרח נקראה בתו למרות שהיו לו בנים נוספים. ומתרץ זאת בכך שהיא בת, וכל החשש הוא לענין ירושה, שכאשר יש לאדם בנים נוספים הוא חושש שהבן המאומץ יירש אותם לאחר מותו, חשש זה לא קיים כאשר אין לו בנים, וכן כאשר מדובר בבת שאינה יורשת אין הסברה שייכת, והוא יכול לקרוא לה בתי, על אף שיש לו בנים. הרב אליעזר יהודא וולדנברג בשו"ת "ציץ אליעזר" חלק ב' סימן כ"ב מסכם את הדברים כך:

- א. אם אין בנים למאמץ — לישנא מעליא הוא לכנות את המאומץ כבנו של המאמץ בשטרות ומסמכים.
- ב. אם יש בנים למאמץ, הדבר תלוי במחלוקת "האורים ותומים" "והנתיבות", הסוברים שזוהי "לישנא מעליא", מול ה"כנסת גדולה", היעב"ץ והחת"ם סופר שסוברים שזו אינה לישנא מעליא.
- ג. כל זה בבן זכר, אבל בבת יכול לקרוא לה בתו בכל מקרה. אולם כאשר יש לו עוד בנות — לדעת הכנה"ג והחת"ם זו אינה לישנא מעליא.
- ד. כשיש למאמץ בן באותו שם — אסור לקרוא למאומץ בני בשטרות ומסמכים.
- ה. כשיש למאומץ הורים בחיים — אין לו לכנות את מאמצו לכתחילה בשם אבי, וכדיעבד הדבר טעון הכרעה לפי ראות עיני הדיין בהתאם לנסיבות.

ג. שם המאומץ בגט

הנפקא מינה החמורה ביותר היא בנושא שם המאומץ בגט — מכיוון שכאן הדבר עלול להביא לפסילת הגט ולבעית אשת איש, עיגון, ממזרות ועוד.

בשולחן ערוך סימן קכ"ט סעיף ג' נפסק: "שינה שמו או שמה או שם עירו או שם עירה אעפ"י שכתב כל שם שיש לו וכל שם שיש לה אינו גט".

ובסעיף י': "יוסף בן שמעון ששינה וכתב יוסף בן שמואל פסול ויש מי שאומר שאם נישאת לא תצא".

בבית שמואל שם ס"ק י"ט מובאת מחלוקת. הרא"ש אומר בתשובותיו "יוסף בן שמואל אע"ג דאבי אביו נקרא שמואל אין אומרים בזה בני בנים כבנים". לעומת זאת המהרש"ל כתב: "אם נכתב בשם אבי אביו כשר משום חשש עיגון אפילו לא ניתן הגט עדיין וכ"ש היכא דהוחזק לקרוא לספר-תורה כן".

ניתן אולי ללמוד ממחלוקת זאת על מצבו של אב מגדל, ואם כן משמע מהמהרש"ל שהדבר מותר לכתחילה ולא רק בדיעבד, בייחוד אם נפסוק כמו אלה שהתירו לקרוא לבן

המאומץ בשם אביו מגדלו בקריאה לספר־תורה. בשו"ת "אמירה נעימה" מאמר קפ"ד מסופר על אדם שנתן גט לאשתו, ובגט נכתב שם אביה מגדלה, ולא אביה מולידה, והדבר נתברר רק לאחר שהלך הבעל ולא יכולים למוצאו. ונשאלת השאלה האם הגט כשר? הרב יוסף צבי הלוי זצ"ל דן שם בשאלה אם אביה המאמץ נחשב כאביה ממש. בתחילה הוא מנסה להוכיח שאשה שונה מאיש, מכיון שהיא הולכת אחר אמה, ואם אמה נישאת לאיש אחר והיא נחשבת בתו – הגט כשר. הוא מביא גם את החתם סופר שהוזכר לעיל האומר שאשה שונה מאיש מכיוון שאינה יורשת. אך בהמשך הוא דן בכשרות גט כזה באופן כללי, גם כאשר מדובר בשינוי בשם אבי האיש, או כאשר האשה מאומצת לא ע"י בעל אמה, ובסופו של דבר הוא פוסק שהגט כשר בדיעבד. משמע מכך, שמכיון שישנה חשיבות רבה בשמות בגיטין – לכתחילה אין לכתוב את שם האב המאמץ. לא ברור אם הדין ישתנה כאשר שם האב הטבעי אינו ידוע כלל, או אם אין בנים נוספים למאמץ. פתרון אפשרי במצב כזה נמצא בשולחן ערוך סימן קכ"ט סעיף ט: "אם לא הזכיר שם אבי האיש או שם אבי האשה כשר ולפיכך גר או שתוקי או אסופי אין כותבין אלא שמותיהן בלבד".

ד. שם המאומץ בכתובה

בענין שם אב מגדל בכתובה מצאנו מדרש העוסק בנושא זה: (שמות רבא סוף פרק מ"ו): "ועתה ה' אבינו אתה" (ישעיהו ס"ד, ז) אמר להם הקב"ה לישראל: הנחתם אבותיכם אברהם יצחק ויעקב, ולי אתם קוראים אב? אמרו לו: לך אנו מכירים כאב. משל ליתומה שהיא מתגדלת אצל אפוטרופוס. והיה אדם טוב ונאמן ושמרה כראוי, לימים ביקש מגדלה להשיאה לאיש, עלה הבלבל לכתוב הכתובה, אמר לה: מה שמך? אמרה: פלונית. ומה שם אביך? התחילה שותקת, אמר לה: למה את שותקת? אמרה לו: מפני שאיני יודעת אלא אותך, שהמגדל נקרא אב ולא המוליד". לכאורה, ראייה מפורשת לכך שבכתובה ניתן לכתוב את שם האב המגדל.

אולם כנגד זה קיימת הדרישה לדייק בכתיבת הכתובה, כי ממנה ילמדו על כתיבת הגט, ועל כן יש להיזהר ולרשום את שם האב המוליד. אך יתכן וניתן לסמוך על המדרש בדיעבד, או במקרים בהם שם האב המוליד אינו ידוע, וכדומה.

בספר "נחלת צבי" מועלה החשש שילמדו מהשם המופיע בכתובה לענין חליצה, ואם המאמץ ימות בלא בנים, תינשא אשתו בלא לחלוץ. אך המחבר הרב גדליה פעלדער דוחה את החשש בכך שהאשה יודעת את האמת ולא תנשא, וכן ישנם אנשים נוספים היודעים זאת.

חובות ההורים המאמצים כלפי המאומץ

א. ברית מילה

בשו"ע יורה־דעה סימן רס"א סעיף א בהלכות מילה נפסק: "אם לא מל האב את בנו חייבים בית־דין למולו".

מכאן נראה, שעל המאמץ מוטלת חובה זו.

שאלה נוספת היא לענין ברכת "להכניסו בכריתו של אברהם אבינו", אתה מברך אבי הנימול. הרמב"ם בהלכות מילה פ"ג ה"א פסק: "מצווה על האב למול את בנו יתר על מצווה שמצווין ישראל שימולו כל ערל שביניהם. לפיכך אם אין שם אביו אין מברכים אחריה ברכה זו. ויש מי שהורה שיברכו אותה בית-דין או אחד מן העם ואין ראוי לעשות כן".

הרמ"א לעומת זאת בשו"ע יו"ד רס"ה, א, פוסק: "ואם אין אבי הבן אצל המילה יש מי שאומר שאדם אחר מברך ברכה זו דהרי הבית דין מצווין למולו (רמב"ם, בשם י"א)". מוסיף על כך הרמ"א בשם הטור ובשם הראב"ד והגהות מיימוניות — "ונוהגין שמי שתופס הנער מברך ברכה זו". נראה אם כן, שאם האב המגדל יהיה הסנדק, ובצירוף לכך שהוא מגדל את הנימול כאב, ומל אותו מכח חיובו כשליח בית דין, יוכל הוא לברך ברכה זו.

לגבי ברכת "שהחיינו" פוסק הרמב"ם בהלכה ג שם: "ואבי הבן מברך שהחיינו". ה"הגהות מיימוניות" מסביר שזו ברכה על השמחה שבמילה, ולכן "על שלו מברך שהחיינו ועל של חבירו מברך הטוב והמטיב", אולם נראה שאם הוא האב המגדל ושמחתו היא שלו ולא של חבירו שאינו שם — הרי שהוא יכול לברך "שהחיינו".

ב. פדיון הבן

בשונה ממצוות המילה שאם האב לא מל המצווה מוטלת על בית-דין, פוסק כאן הרמ"א סימן ש"ה סעיף י בשם הריב"ש — "ואין האב יכול לפדות ע"י שליח וגם אין בית-דין פודין אותו בלא אב". כלומר, לא רק שבית-דין אינו מחוייב בכך, הוא אף אינו יכול לעשות זאת. אך הש"ך בס"ק י"א מקשה על כך, והרי שלוחו של אדם כמותו, וכיצד יתכן שאדם לא יוכל לפדות ע"י שליח, והוא מביא הוכחה ממקורות שונים שניתן לפדות ע"י שליח. ולכן הוא אומר בשם ה"צידה לדרך" שכונת הרמ"א היא שבית-דין אינו מחוייב לפדות, אך יש לו את האפשרות לעשות זאת.

הט"ז מעלה גם הוא את השאלה על הרמ"א, אך מגיע למסקנה שונה לשיטתו. דווקא אם האב הטבעי בחיים יכול אחר לפדותו מכח שליחות, "אבל אם מת האב לא יפדה עד שיגדיל".

החתם סופר בחלק יורה דעה סימן רצ"ה דן בשאלת פדיון בן יתום, ופוסק להלכה: בית-דין יפדנו בלא ברכה בממון של היתום, או שיזכו לו ממון, ויתנו לכהן במתנה על מנת להחזיר, ויתלו לו טס של כסף שיעיד על כך שהוא ספק פדוי, ולכשיגדיל ויביא שתי שערות יחזור ויפדה עצמו".

לגבי ברכת שהחיינו קיימת מחלוקת. הצ"ח בסוף מסכת פסחים פוסק שבפדיון ע"י שליח אין השליח יכול לומר שהחיינו, לעומת זאת הדרישה בסימן ש"ה סק"ו חולק על כך וסובר שהשליח כן יכול לברך שהחיינו.

החתם-סופר בתשובה רצ"ח בחלק יורה-דעה, דן בפדיון הבן בידי שליח, ופוסק שאין שום סיבה למה לא יוכל השליח לברך שהחיינו, אולם בכל מקרה, אם רוצה להוציא את

עצמו מהחשש של ברכה לבטלה, יניח לפניו דבר חדש כגון פרי. מעבר לכך יש לזכור שעצם הפידיון במצב של אימוץ הינו בעיתי, מכיוון שלא תמיד ידוע מספיק על הבן ועל הוריו – האם הוא אכן "פטר רחם" או שאחד מהוריו כהן או לוי וכו', וזו כמובן סיבה נוספת לכך שיש להזהר בענין הברכות.

ג. חינוך הבן

נראה שבעצם אימוץ הבן טמון החיוב לחנכו, שהרי זהו אחד הצרכים הבסיסיים של הילד. ואכן הרמב"ם בהלכות נחלות פי"א ה"י פוסק: "האפוטרופסין עושין לקטנים לולב וסוכה ציצית ושופר וספר תורה ותפילין ומזוזות ומגילה... עושין להם אעפ"י שאינן חייבין במצווה מכל אלו המצוות אלא כדי לחנכן" והשו"ע מעתיק את דבריו בחו"מ סימן ר"צ הלכה ט"ו.

הרב עוזיאל זצ"ל בספרו "שערי עוזיאל" חלק ב' שער ל"ט פרק א' סעיף ג' כותב: "לפיכך איש ואשתו שאמצו להם בנים או בנות חבריהם... הואיל והתחייבו... הרי הם חייבים לזונם ולפרנסם ולחנכם בתורה ובמדע, ללמדם אומנות כדרך שהאבות שכמותם לפי רכושם כבודם ומעמדם זנים ומפרנסים את בניהם.

ד. ברכת "ברוך שפטרני" בבר המצווה

"הפרי מגדים" באורח חיים סימן רכ"ה ס"ק ה' ב"אשל אברהם" קושר את ענין הברכה בחובת האב בחינוך בניו הקטנים יוצא אם כן שמאחר וראינו שהאב המגדל מחוייב במצוות חינוך הרי שהוא יכול גם לברך "ברוך שפטרני". מכל מקום ברכה זו היא ללא שם ומלכות ולכן נראה שהאב המגדל יכול לברך.

ה. נישואין

מהגמרא במסכת כתובות נ. משמע שהחיוב של אדם לזון את בניו ובנותיו הטבעיים נובע מן הפסוק ממנו נובע גם החיוב של אב מאמץ לזון ולהשיא את בניו ובנותיו המאומצים, שכן בגמרא נאמר כך: "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת" – וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת? דרשו רבותינו שביבנה, ואמרי לה רבי אליעזר – זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים, רבי שמואל בר נחמני אמר זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו ומשיאן".

הרב עוזיאל ב"שערי עוזיאל" (ח"ב, ל"ט, א', ז') פסק: "המאמצים בנים ובנות חבריהם חייבים גם בנישואיהם לפי מידת יכולתם מעמדם וכבודם עפ"י הערכת בית הדין, שהואיל והאבות חייבים להשיא את בניהם ובנותיהם, כשמקבלים המאמצים את ילדיהם להיות להם בנים אלה אמיצים להם לבנים, הרי זה כאילו פירשו שהם מקבלים עליהם בתורת התחייבות כל מה שהאב עושה לבניו ולבנותיו".

חובות המאומץ כלפי הוריו המאמצים

א. כיבוד אב ואם

הגמרא במסכת סוטה דף מ"ט מספרת: "רב אחא בר יעקב איטפל ביה ברב יעקב בר כרתיה,

כי גדל אמר ליה: אשקיין מיא, אמר לו: לאו בריך אנא. והיינו דאמרי אינשי רבי רבי בר ברתך אנא ומסביר רש"י — "גדל גדל אותי ואע"פ כן איני בנך ואין עלי לכבדך ככך" (ובמהרש"א מחלק וקובע שבני בנים נחשבים כבנים לענין פרו ורבו אך לא לענין כיבוד אב ואם).

ואכן החתם סופר בחלק או"ח תשובה קס"ד נשאל בענין זה, ופסק שילד מאומץ אינו חייב במצוות כיבוד אב ואם כלפי מגדליו, ודאי שיש עליו חובה לכבדם על מה שהם עשו עבורו, אך לא מכח מצווה זו. דבר זה נלמד ממדרש שמות רבה ד', ב': "ובשעה שאמר לו הקב"ה ועתה לך ואשלחך אל פרעה" אמר לו ריבון העולם, איני יכול מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן ... ולא עוד אלא שכל הפותח פתחו לחברו חייב בכבודו יותר מאביו ואמו" יש לציין שהרמ"א בתשובותיו סימן קי"ח נתן משקל רב יותר לחובה זו, כפי שנראה בהמשך לענין קדיש.

ב. חובת הבן לכלכל את הוריו לעת זקנה
השו"ע פוסק בחלק יו"ד רנ"ג, ה' מי שפרנס יתום והיה מכוון למצווה, וכשהגדיל תבע ממנו מה שפרנסו — פטור".

אולם השאלה היא אם מכח חובתו לכבדם חייב הבן בכלכלת הוריו. כפי שראינו לעיל, נראה שמצוות כיבוד אב ואם אינה חלה עליו. אולם החובה לכלכל את ההורים בעת זקנתם נראה שמבוססת היא לא רק על כיבוד אב ואם, אלא על מצוות "וחי אחיך עמך", שבה כל הקרוב אליך יותר — חובתך לעזור לו גדולה יותר. ואין ספק שהוריו מגדליו קרובים אליו, ומכח כך חלה עליו החובה הזו.

ג. קדיש

לענין אמירת קדיש על ההורה המגדל שנפטר, אין כל מניעה מלומר קדיש, שהרי נפסק ברמ"א או"ח קל"ב ס"ב — "ואפילו אין יתום בבית הכנסת יאמר אותו מי שאין לו אב ואם".

אולם הבעיה התעוררה במקומות בהם רק אדם יחיד אמר קדיש, ועל היתומים היה להתחלק באמירת הקדישים, והשאלה היתה האם גם הוא זכאי לקבל חלק מאותם קדישים. בזה נחלקו הפוסקים הרמ"א בתשובותיו סימן קי"ח הורה לסב שגידל את נכדו שנכדו יוכל לומר עליו קדיש בין שאר האבלים כשווה ביניהם. והוא מתבסס על תשובת המהרי"ק, ועל המאמר במסכת סנהדרין שכל המגדל יתום בביתו כאילו ילדו. כמובן שיש לשים לב לכך שלא מדובר כאן באימוץ רגיל, אלא סב שגידל את נכדו.

לעומת זאת החת"ם סופר בתשובה האמורה (קס"ד בחלק או"ח) קובע שמכיון שאין על המאומץ חובת כיבוד אב ואם, גם לקדיש שהוא אומר ישנה עמדה פחותה, ואין הוא יכול לדחוק את רגלם של אבלים אחרים.

ב"שדה חמד" בהלכות אבילות סימן קנ"ו נפסק "ומכל מקום לענין דינא נכון לעשות כדברי הגאון חת"ם ז"ל".

ד. אבלות

המאומץ אינו חייב להתאבל על הוריו, מכיוון שאין ביניהם קשרי-דם. אולם הרמ"א ביו"ד סימן שע"ד פוסק "מי שרוצה להחמיר על עצמו להתאבל על מי שאינו צריך או ללבוש שחורים על קרובו אין מוחים בידו". רבי עקיבא אייגר בחידושו מסייג זאת לדברי הרשות כמו חליצת מנעלים, אבל לא לענין ביטול מדברי תורה וממצות עונה.

ירושה

זכותו של בן לרשת את אביו מבוססת על קשר-הדם שביניהם, ולכן נראה לכאורה שאין הבן המאומץ יורש את אביו מגדלו.

הרמב"ם בתחילת פרק ו' מהלכות נחלה כותב: "אין אדם יכול להוריש מי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור ירושה מן היורש אעפ"י שזה ממוץ".

הירושה נקבעה בתורה – ואין אדם יכול להתנות על מה שכתוב בתורה. אך הרב יוסף תאומים בגיליון ה"פרדס" מחודש שבט תשי"א טוען שבן מאומץ אכן יירש את אביו מגדלו, והוא מוכיח זאת מכמה מקומות:

ה"פתחי תשובה" בחו"מ רמ"ז ס"ק ג' מביא את תשובת ה"שכות יעקב" ח"א סימן קכ"ט בדבר אדם שציווה לפני מותו לתת את ספריו לבנו, אולם לא היה לו בן אלא בן חורג ונכד. והוא קבע שעפ"י הרמ"א (חו"מ, מ"ב, ט"ז בשם התשובות מימוניות) שהובא לעיל – הרי שמכיון שהמגדל נחשב כאילו ילדו, הרי שהירושה שייכת לבן החורג. כן הוא מביא את לשון החתם סופר בתשובה שהבאנו לעיל (אהע"ז סימן ע"ז) "כשאין לו בנים עבד אינש שקורא להמתגדל אצלו בנו, ולא חייש שיבוא מזה הפסד ליורשיו בנחלתו, שיבוא זה המתגדל לירש בנחלתו, דלא אכפת ליה ואפשר שנוח לו יותר שכך הוא, מאשר ירשו אחיו וקרוביו, ומעשים בכל יום יוכיחו".

וכן את לשון השאלת יעב"ץ סימן קס"ח: "לכאורה זה שאמרו שהמגדל יתום בביתו נחשב כאילו ילדו, לא עדיף מהא דאמרינן בני בנים הרי הם כבנים. אבל איכא למימר דעדיף המגדל, שהרי הוא ודאי כאילו ילדו, ולא ביתום בלבד, אלא אפילו יש לו אב ואם ומתגדל אצל אחר, אם הלה אין לו בנים ומגדלו זה להיות לו לבן ליורשו". בנוסף לכך הוא מנסה להוכיח שניתן להוריש מכח אומדנא כפי שכותב המהרשד"ם בתשובותיו (חו"מ שמ"א) – "כל היכא דקים לן באומדן הדעת שדעת המוריש כן היתה, מקיימים כן, אף לעקור ירושה דאורייתא".

וכפי שמבואר בחו"מ (רמ"ו, א') "לעולם אומדין דעת הנותן, אם היו הדברים מראין את סוף דעתו, עושים על-פי האומדן, אעפ"י שלא פירש".

וכן בתשובות הרא"ש (כלל ל"ד סימן א') – "דבלא גילוי דעת אנן סהדי דלהכי נחכוין, וסמכו חז"ל על אומדן שמוכח כאילו עדים מעידים על זה".

דרך אחרת להבטחת הירושה למאומץ היא מכח הבטחה לעני.

ביו"ד סימן רנ"ח י"ג נאמר שמי שמבטיח לעני יש להבטחה דין הקדש.

ואומרים בה אמירה לגביה כמסירה להדיוט, ועל סמך כך כותב "קצות החושן" ר"ד, כי שמי שהבטיח לעני ומת הרי שיעבודא דאורייתא, והנכסים ישתעבדו תיכף לעני וכבר זכה בהם שאין היורשים יכולים לטעון כנגדו. ובשו"ע יו"ד רנ"ג, ה' ראינו שהמגדל יתום בביתו נחשב הרבר צדקה לעני, ועל סמך זאת קובע ה"שאלת יעבץ" שמספיק במחשבה גרידא שחשב להחזיקו לכן ליורשו, וכבר זכה בזה בירושה מדין דאורייתא, ואין ליורשים כל טענה אליו. כיום, באופן מעשי אין מסתמכים על כל ההוכחות הנ"ל, אלא מסדרים את הענין כמתנה מחיים, כפי שפסק הרב עוזיאל ב"שערי עוזיאל" שער ל"ט, א', י': "בני אמוצים אינם יורשים בין שאר היורשים, אלא אם פירשו מאמצייהם לתת להם חלק בעזבונם במתנת בריא או במתנת שכיב מרע, בדרך המועילה עפ"י הדין". וזאת בדרך המקובלת ע"י לשונות מתנה, כפי שמפורט בשו"ע יו"ד סימן רנ"ג סעיפים ב' ו-ג'.

איסורי חיתון עם משפחת המאומץ

מכיוון שאנו מחשיבים את הבן המאומץ כחלק מן המשפחה המאמצת לעינינו רבים נשאלת השאלה: האם חלים עליו איסורי החיתון עם קרובי המשפחה? ישנם מקורות לכאן ולכאן.

הגמ' במסכת סוטה מ"ג: "אמר ר' יצחק אמר ר' יוחנן משום ר' אליעזר בן יעקב חורגתא הגדילה בין האחים אסורה לינשא לאחין דמתחזיא בי אחתיהו", ורש"י מסביר: בת אשתו שגדלה בין האחים שהם בני הבעל מאשה אחרת אסורה להנשא להם מכיון שמי שאינו מכיר בה ורואה אותה שגדלה אצלו יסבור שהיא אחותו ויחשוב שאח נשא אחות. במדרש בראשית רבה אנו רואים שגם מדרך הטבע נישואים אלו קשה שיצאו לפועל דווקא בשל קירבתם של האחים החורגים, במדרש מספרת מטרונה אחת לר' יוסי: "מוספת אני על דבריך, אמורה הייתי להנשא לאחי אמי, וע"י שגדלתי עמו בביתו התכערתי בעיניו והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמוני".

בצוואת ר' יהודה חסיד אות כ"ט נאסרו נישואין כאלו: "לא ישאו שני חורגין זה את זה לא בת האשה לבנו של אישה או להיפך".

בפני החתם סופר הובא מקרה של בן מאומץ שנשא את אחות אביו מגדלו, והוא הורה להפריד אותו מאשתו שמא יאמרו אדם מותר בדודתו (אבהע"ז ע"ו).

אולם בתשובה אחרת של החתם-סופר (אבהע"ז — קכ"ח) מצאנו שהוא פוסק שלאחים חורגים מותר להינשא, מכיון ש"אית ליה קלא לחורגיה דודאי ניכר לכל במעט עיון ההפרש בין אהבת אחים זה לזה לאהבת החורגים והטבע לא ישתנה לעולם ובוזה יודע איפה כי אינה אחוה ממש".

נראה שיש הבדל בין שני המקרים. במקרה הראשון גודל הבן כבנו האמיתי של האב החורג ואף נקרא בשמו, וכך הכל הכירוהו, ורק כשבאו להינשא גילו את ענין אימוצו.

לעומת זאת במקרה השני כל אח נקרא על שם הוריו האמיתיים, והיה ידוע להם שהם אחים חורגים.

בשו"ע אבהע"ז סימן ט"ו סי"א נפסק: "מותר אדם בבת אשת אביו שיש לה מאיש אחר ואפילו חורגה הגדלה בבית בין האחים מותר להם ולא חוששין למראית העין שנראות כאחיהם".

הרב מרדכי הכהן במאמרו בנושא אימוץ ילדים (סיני מ"ח) מביא שני נימוקים להיתר זה:

- א. מצווה לקרב את הקרובים, בדומה למצווה לישא את בת אחותו.
- ב. כדי להוציא מחוקות הגויים על פיהם האימוץ יוצר קשר משפחתי ממשי בין משפחת המאמץ למאומץ.

סיכום

נראה שההלכה מכירה באופן מסויים בתהליך האימוץ, "המגדל בן חברו כאילו ילדו", ומנסה למצוא את מירב האפשרויות לבן המאומץ כדי שיוכל להרגיש כחלק ממשפחתו המאמצת. אולם היא מגבילה זאת כאשר נוצר חשש שכתוצאה מכך ישתבשו היחוסין עד כדי כך שהדבר יביא לעבירה על איסורים הלכתיים המבוססים על הקשרים המשפחתיים הטבעיים שלאימוץ אין כח לשנותם.

